

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК: 323.1(4)

© Яна Буга
(м. Чернівці)ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та концептуальних засад політики мультикультуралізму у країнах Європи. Особлива увага приділяється базовим теоріям мультикультуралізму, основним реакціям соціально-політичних систем на впровадження політики мультикультуралізму, критиці політики мультикультуралізму та моделям, які діють у ряді європейських країн.

Ключові слова: теорія, концепція, політика мультикультуралізму, мультикультуралізм, нація, іммігранти, культура, суспільство.

Yana Buha. Theoretical and conceptual basis of the multicultural policy in Europe. The article investigates theoretical and conceptual basis of multicultural policy in European countries. The main attention is paid to the basic theories of multiculturalism, to the primary reactions of sociopolitical systems that implement multicultural policy, to the criticism of the multicultural policy and to the models that function in several European countries.

Keywords: theory, concept, the multicultural policy, multiculturalism, nation, immigrants, culture and society.

Яна Буга. Теоретические и концептуальные основы политики мультикультурализма в странах Европы. Статья посвящена исследованию теоретических и концептуальных основ политики мультикультурализма в странах Европы. Особое внимание уделяется базовым теориям мультикультурализма, основным реакциям социально-политических систем на внедрение политики мультикультурализма, критике политики мультикультурализма и моделям, которые действуют в ряде европейских стран.

Ключевые слова: теория, концепция, политика мультикультурализма, мультикультурализм, нация, иммигранты, культура, общество.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні складно уявити існування мононаціональної країни, адже в умовах глобалізації та поглиблення міждержавних відносин у різних сферах життя таке явище може існувати лише у випадку повної ізоляції країни від зовнішнього проникнення іноземного населення. Наявність у будь-якій країні іммігрантського населення є явищем природним і якщо в країнах, таких як США, Канада, Австралія, іммігранти й складають націю, то національні країни Європи, нація яких формувалась впродовж століть, зіштовхнувшись з потоками іммігрантів, повинні були шукати вихід із ситуації, яка склалась, так, щоб задовольнити як потреби країни, так і потреби іммігрантів. Виходом зі складної ситуації, яка склалась для європейських країн, було обрання політики мультикультуралізму. Розповсюдження та-

кої публічної риторики та політичної практики в країнах Європи припало на 1980-ті – початок 1990-х рр.

Інтерпретація мультикультуралізму як поняття, так і самого явища дуже широка, починаючи від утвердження легітимності присутності культурного різноманіття у публічному просторі до представлення в суспільстві етнічних, культурних та релігійних обшин, про збереження яких повинна піклуватись державна влада країни. Політика мультикультуралізму спрямована на розвиток та збереження культурних ідентичностей, на паралельне існування культур з метою їхнього взаємопроникнення, збагачення та розвитку. У Європі проведення політики передбачає, перш за все, інтеграцію в культуру країн Європи іммігрантів з країн «третього світу», головним чином колишніх колоніальних володінь. З одного боку, мультикультуралізм ототожнюється з культурною, етнічною, мовною та конфесійною різноманітністю, яка раніше в силу історичних умов склалась у результаті неоднорідності населення більшості держав, а вже сьогодні її джерелом є імміграція. З другого боку, під мультикультуралізмом розуміють політико-адміністративну практику, тобто систему заходів, які здійснює держава для забезпечення та підтримання культурного розмаїття країни. Окрім цього, мультикультуралізм розглядається і як ідеологія, тобто стійка система поглядів та світобачення населення країни. Тому **метою статті** є дослідження основних теорій та концепцій політики мультикультуралізму у країнах Європи.

В теорії мультикультуралізм виходить з того, що культурне розмаїття всередині суспільства країни є нормальним явищем, а враховуючи те, що саме іммігранти сьогодні є рушіями розвитку багатокультурності, то в мультикультурних суспільствах вони мають виступати повноправними користувачами та учасниками освітньої системи, ринкових відносин, учасниками демократичного процесу прийняття рішень як складової частини громадянського суспільства мультикультурної країни. Основним же завданням політики мультикультуралізму є досягнення рівності перед законом та гармонійного існування всього суспільства незалежно від походження його окремих членів.

Сучасний канадський учений Вілл Кімліка (деякі українські автори подають прізвище Кимлічка, ми ж використовуватимемо прізвище так, як воно звучить в оригіналі – Кімліка (Kymlicka)) розробив найвпливовішу теорію мультикультуралізму, яка заснована на ліберальних цінностях автономії та рівності. За його словами, культура для індивіда важлива з двох причин: по-перше, вона дозволяє

індивідуальну автономію, яка надає діапазон права вибору, що сприяє моделювати життя людини в соціальному контексті; по-друге, культура інструментально є цінною з огляду на самоповагу індивіда. Спираючись на теоретиків комунітаризму та націоналізму, В. Кімліка стверджує, що існує глибокий та загальний зв'язок між самоповагою людини й повагою, яка надходить від культурної групи, частиною якої є ця людина¹. Бути частиною будь-якої культури не просте явище, однак власна культура має бути захищеною та збереженою.

Пояснюючи теорію мультикультуралізму, В. Кімліка переносить наголос від передумов цінності культурного інструментарію до егалітарного твердження, тому що члени груп меншин перебувають у несприятливому становищі з точки зору доступу до їхньої власної культури, а у порівнянні з домінуючою культурою суспільства, в якому групи меншин проживають, вони мають право на особливий захист. Важливо відзначити, що аргумент ліберального егалітаризму В. Кімліки для культурного пристосування відображає центральну ідею більш широкого явища, адже людина повинна нести відповідальність за нерівність результату її власного вибору, але не за нерівність, яка впливає з обставин, які не надавали людині право вільного вибору. Остання нерівність належить до колективної відповідальності громадян щодо відшкодування збитку. В. Кімліка припускає, що нерівність у доступі до членства в культурній групі залежить більше від удачі, аніж від власного вибору, а в його ліберальній теорії егалітаризму підкреслюється важливість виправлення відсутності вільного вибору нерівності².

Нерівність культурних груп у суспільстві призводить до проявів дискримінації, і в цьому випадку вирішенню проблеми слід шукати у законодавстві країни, однак у цьому контексті закони проти дискримінації позбавлені вирішення випадків дискримінації членів культурних груп, тому що держава не може займати нейтральну позицію стосовно культури. В. Кімліка зокрема підкреслює, що «державна політика, спрямована на підтримку інтеграції, не є несправедливою до тих пір, поки іммігранти мають можливість зберегти свою рідну культуру»³. В мультикультурному суспільстві не може існувати моделі державної підтримки окремої культурної групи щодо іншої. Хоча держави і забороняють дискримінацію за расовою ознакою та встановлення єдиної релігії, вони не можуть уникнути затвердження однієї мови у державних школах та інших послуг, котрі може надавати держава⁴. В такому випадку домінуюча культурна група держави має культурну перевагу над групами меншин, що проживають у ній. Культурна перевага набуває символічної форми в тому випадку, коли держава починає надавати перевагу певній культурній групі шляхом, наприклад, оголошення свят, коли вони є надзвичайно важливими в певній культурній групі, однак при цьому держава може і обмежувати діяльність певних культурних груп порівняно з інши-

ми. Однак, автор зазначає, що у контексті розвитку сучасних ліберальних цінностей і практик, у визнанні прав меншин міститься очевидна небезпека. Гаслом захисту прав меншин користувалися й зловживали не лише нацисти, а й апологети расової сегрегації та апартеїду. Їх використовували також нетерпимі й войовничі націоналісти та фундаменталісти всього світу для виправдання панування над людьми, що не належать до їхньої групи, та для придушення опозиції у своїй групі. Отже, ліберальна теорія прав меншин має пояснити, як права меншин узгоджуються з правами людини та які обмеження на права меншин накладають принципи індивідуальної свободи, демократії і соціальної справедливості⁵.

Одним із інших найвідоміших прибічників мультикультуралізму є Чарльз Тейлор. Він зокрема вважає, що суспільства сучасного світу повинні визнати факт культурного розмаїття як у рамках власної цивілізації, так і за її межами. Культурне розмаїття існує в кожному суспільстві, адже кожне суспільство складається з різних груп меншин: етнічних, релігійних тощо. Такі меншини є носіями власної культурної ідентичності, яка є відмінною від базових ідентичностей суспільства будь-якої країни. Як правило, ці меншини перебувають у достатньо складній ситуації, яка полягає у негативно-му ставленні до них суспільно-політичних настроїв для яких меншини становлять потенційну загрозу, починаючи від конкуренції на ринку праці та завершення збереження цілісності держави та нації. Внаслідок цього держава, зазвичай, спрямовує всі зусилля на стирання рис, властивих конкретній окремій групі меншини для її подальшої асиміляції⁶. Такі дії часто призводять до різного роду дискримінації, котра з точки зору прав людини підвищує рівень конфліктності всередині суспільства.

Основний внесок Ч. Тейлора в полеміці мультикультуралізму полягає у поєднанні дискусії концепції достовірності, стверджуючи, що індивідуальне почуття вимагає не лише соціального контексту, а й поваги, що затверджує його, адже групова ідентичність є важливим аспектом відчуття себе, щоб бути визнаним групою та мати традиції. Згідно з Ч. Тейлором, не існує загальноприйнятих стереотипів мислення та поведінки людини, кожен голос є неповторним та унікальним, який насправді висловлює думку групи. Він вважає також, що за певних обставин держава може втручатись у справи культурних меншин з метою захисту групи або надання їй особливих пільг, оберігаючи від завдання їй шкоди. Він позиціонує таке становище в контексті історії поняття дійсності, яка склалась у західній культурі⁷. Тому формулою будь-якої етнокультурної політики демократичної держави мав стати культурний плюралізм.

У цьому контексті звернемося до наступної позиції. Сучасний канадський дослідник мультикультуралізму індійського походження Бхікху Парекх наводить аргументи на користь точки зору концепції плюралізму про культурну різноманітність. Він

зокрема захищає плюралістичний підхід як на рівні теорії, так і щодо його тонких нюансів. Культурні відмінності, на його думку, потрібно поважати; вчений закликає до переосмислення ідентичності, з якою теорія мультикультуралізму досить тісно пов'язана. Переосмислення ідентичності повинно відбуватись шляхом відходу від застарілої моделі ідентичності, тобто її сприйняття як жорсткого явища, яке агресивно захищає власні кордони та яке сконцентроване, зазвичай, навколо єдиного загальноприйнятого центру, чи то територіального, майнового, релігійного або ж ідеологічного. Це створює нові можливості для розвитку мультикультурних практик⁸. Б. Парекх визначає загальний результат ліберально – політичної філософії, яка недооцінює роль культури в повсякденному житті суспільства та поєднує її з думкою мультикультуралізму. Отже, як засвідчує практика введення культури у ліберальний політичний дискурс здатне, на думку вченого, вирішити тільки проблеми інтеграції та ефективної взаємодії культур.

Суспільство, яке приймає іммігрантів, як правило, позитивно ставиться до них до того моменту, доки вони не стають причиною соціального напруження. Ріст чисельності іммігрантів у країнах Європи, незважаючи на усі обмежувальні заходи, створює для країни-реципієнта труднощі, пов'язані з проблемами соціальної адаптації, що виникають внаслідок конкуренції на ринку праці, дискримінації за етнічним походженням, прояву расових упреждень. Під впливом діаспор змінюється демографічна, конфесійна та культурна структура європейських суспільств⁹. Адаже в міру зміцнення позиції діаспори в країні проживання вона все активніше виступає як соціальний та політичний актор у боротьбі за привілеї, право на культурну та релігійну індивідуальність, що часто неприйнятно для суспільства та посилює соціальне напруження.

Британський дослідник політичної теорії Чандран Кукатас пропонує модель ліберального мультикультуралізму як найоптимальнішу. Ліберальний мультикультуралізм визначається ним як режим найбільшої толерантності, тобто цей режим терпимий настільки, що готовий миритись з наявністю у своєму середовищі навіть тих, хто налаштований проти нього. В той же час він не надає особливих переваг жодній групі чи громаді, не заважає прагненням досягнення цілей або підтримання певних традицій, але при цьому і не надає переваги ніяким цілям та традиціям¹⁰. Ч. Кукатас визначає п'ять основних реакцій соціально-політичних систем на впровадження політики мультикультуралізму: ізоляціонізм, асиміляція, «м'який мультикультуралізм», «жорсткий мультикультуралізм» та апартеїд¹¹.

Політика ізоляціонізму передбачає обмеження доступу до країни будь-яких «чужих», адже його метою є збереження суверенітету, культурної одноманітності, цивілізаційної оригінальності, що може бути пов'язано з ідеєю патріотизму або прагненням деяких верств населення захистити чи збе-

регти свої традиційні переваги та привілеї. Політика ізоляціонізму на сучасному етапі притаманна, переважно азіатським (Північна Корея) та мусульманським державам. Якщо у європейських країнах подібна практика сприймається як щось неприпустиме і бачиться такою, що суперечить гуманним і демократичним принципам європейських країн, для мусульманських країн сприймається як збереження монокультури держави та побоювання скорочення мусульманських віруючих за рахунок проникнення представників інших релігій та культур (Саудівська Аравія, Лівія, Бахрейн тощо). Хоча, як відомо у Франції існує політична сила «Національний фронт», яка впродовж усього свого політичного існування просуває політику обмеження та цілковитого припинення імміграції до Франції¹².

Альтернативою ізоляціонізму виступає політика асиміляції. Асиміляція полягає у допущенні іммігрантів у країну та впровадженні при цьому асиміляційної політики, обмежуючи при цьому вплив іммігрантів на культуру приймаючої країни. Цей підхід передбачає серйозний культурний вплив на іммігрантів, однак при цьому виникає проблема, адже цей процес потребує взаємодії двох сторін, одна з яких здійснює тиск на другу. Отже, вдала асиміляція можлива лише за умови, що іммігранти або слабко консолідується, або висловлюють готовність прийняти культуру держави, яка їх приймає. Країни ж у яких переважає толерантне та терпиме ставлення до іммігрантів, намагаються не нав'язувати стандарти культурної більшості, проте вимагають від іммігрантів громадянської інтеграції у суспільство та дотримання законодавства країни перебування (Франція, Німеччина, Італія, Бельгія тощо).

Асиміляційний підхід дозволяє формувати у корінного населення терпимість та толерантність до представників інших культур і навпаки – надає іммігрантам можливість стати частиною нового суспільства країни-реципієнта. Теоретично такий підхід є досить оптимальним, однак на практиці виникає ряд проблем, адже держава, створюючи всі необхідні умови для полегшення інтеграції іммігрантів, призводить до того, що іммігранти часто опиняються ізольованими від суспільства. Така ситуація склалась у результаті будівництва житла для іммігрантів у передмістях великих міст Франції, що призвело до формування «гетто» (райони передмість великих міст, де проживає населення, яке представляє етнічну меншість країни), заселених мусульманськими іммігрантами. Це дало початок процесу «геттоізації» (процес сегрегації місць проживання певних груп населення, об'єднаних за певною ознакою, в нашому випадку це етнічне походження, релігія, низький рівень доходів) країни, яке призвело до зростання незадоволення корінного населення, самих іммігрантів та наростання соціальної небезпеки в країні¹³. Саме ці умови створюють ситуацію, яка підтверджує відому теорію «зіткнення цивілізацій»¹⁴.

«М'який мультикультуралізм» являє собою найбільш толерантну модель співіснування культур з метою їх взаємопроникнення, збагачення та розвитку. Цей підхід заснований на принципі визнання права на співіснування протилежних культурних традицій у межах відкритого суспільства, він не надає пільг або привілеїв ані групам більшості, ані групам меншості; стосовно представників інших культур та релігій не створюються спеціальні політики інтеграції, за групою визнається право на неінтегрування, тобто належати до певної групи чи ні – залишається особистим вибором людини. Прикладом цього є Канада, Швеція, країни, які у прийнятій політиці мультикультуралізму зробили основний акцент не на походженні, а на об'єднанні завдяки відмінностям: на основі рівності, свободи та партнерства; відокремлення церкви від державної влади; відсутності офіційної мови (Швеція) або двомовності (Канада); ефективної освітньої системи¹⁵; завдяки політиці рівноправності всіх податків (прийняття антидискримінаційних законів в сфері працевлаштування) Швеції вдалося уникнути утворення іммігрантських «гетто»¹⁶. Таким чином, ці дві країни на практиці демонструють досить ефективне функціонування мультикультуралізму на основі свободи та рівності, а не обмеження, як результат, іммігранти цілком здатні до інтеграції у нове суспільство.

Концепція «жорсткого мультикультуралізму» являє собою ідеологію та політику визнання і заохочення культурного розмаїття як єдиний правильний політичний вибір та механізм функціонування багатоскладової державності. Цей підхід покликаний цілеспрямовано формувати толерантність та багатокультурність у суспільстві, мова йде про розвиток позитивної етнічної ідентичності як основи для позагрупової толерантності. За цієї політики впроваджується навчання толерантності, зацікавленості та поваги до іншої культури; держава впроваджує активні заходи для забезпечення представництва культурних груп у владі; проводиться політика на пропагування культурного розмаїття як основного багатства держави тощо. Такий підхід можна простежити у державній політиці п'ятнадцяти республік колишнього СРСР.

Держава, яка обирає модель «жорсткого мультикультуралізму», насправді переслідує мету максимального контролю. В такому випадку мультикультуралізм означає інтеграцію у суспільство, в кінцевому підсумку позитивну асиміляцію. Так, мультикультурна політика США, яка захищає права культурних меншин як права громадян США, насправді означає відмову від етнічної культури на користь загальнонаціональної та на практиці здійснює політику асиміляції, так звану політику «плавильного котла»¹⁷. Така ліберальна політика мультикультуралізму приваблює іммігрантів, якими держава легко маніпулює. Насправді така практика є вигідною не лише державі, а й культурним меншинам, адже вони, посилюючись на дискримінацію, отримують квоти, які значно полегшують їм життя,

проте в такому випадку з'являється сегрегація суспільства, що негативно відбивається на суспільстві.

Повною протилежністю моделі асиміляції, «м'якого» та «жорсткого» мультикультуралізму є апартеїд. Він передбачає політику агресивної сегрегації, «геттоїзації» іммігрантів та близький до політики ізоляціонізму, однак у даному випадку ізоляція спостерігається всередині держави. Іммігрантам надається можливість в'їзду до країни з метою працевлаштування та проживання, однак відсутнє повноцінне членство в суспільстві приймаючої країни. Прикладом на сучасному етапі може служити ставлення до турецького населення у Німеччині та до алжирців Франції, які проживають у «гетто», тобто, по суті, є обмеженими у можливостях.

Окрім прибічників теорії мультикультуралізму, існує і ряд його критиків, котрі вбачають у такій політиці більше недоліків, ніж переваг та пропонують власне бачення вдалої моделі існування культурно неоднорідного суспільства певної країни. Одним із них є британський дослідник Брайан Баррі, який різко критикує політику мультикультуралізму, вважаючи, що ліберальна держава не може проявляти терпимість до неліберальних представників. Як результат держава повинна брати на себе відповідальність у наданні представникам інших культур повноцінних прав та не допускати дискримінації, створюючи в свідомості суспільства держави позитивний образ представників інших культур та релігій¹⁸. Натомість Б. Баррі пропонує альтернативу політиці мультикультуралізму та виступає за ліберальний егалітаризм¹⁹. За його словами, такий підхід полягає в наданні культурним меншинам самим налагоджувати приватну сферу їхнього життя, залишаючи при цьому публічну сферу осторонь до такого роду процесів. У пропонованій Б. Баррі моделі функціонування суспільства держава має виступати нейтральним актором, тобто не втручатись у суперечки своїх громадян, які виникають на ґрунті культурного розмаїття та світобачення, залишаючи за собою право нагляду за тим, щоб жодна зі сторін не порушувала законодавство країни.

Ще одним критиком політики мультикультуралізму є американська дослідниця Айріс Меріон Янг. Вона пояснює негативне ставлення до цього явища зокрема тим, що різні соціальні групи мають різні потреби, досвід, різну історію та культурні характеристики, різне бачення та сприйняття соціальних відносин, тому пропонує ідеал громадянства, який полягає у диференціації груп і заснований на груповій репрезентації та правах. Концепція громадянства, у даному випадку, повинна подолати це розмаїття та прийняти її як елемент соціальної реальності²⁰. Дослідниця вважає, що соціальне та культурне розмаїття – це поєднання внутрішньо однорідних та чітко обмежених ззовні блоків, однак при цьому вона відкидає принцип єдності на рівні державного устрою. Сучасне суспільство схиляється до того, що в основі групової репрезентації та у визначених групових прав мають знаходитися відмінності, пов'язані з соціальними групами, а приві-

леї на власні права повинні надаватись не всім представникам групи, а лише тим, хто частіше міг би постраждати від дискримінації²¹; в межах нашого дослідження – це мусульманські жінки та дівчата. Дослідниця передбачає, що притаманні кожній з цих груп історія, досвід та соціальне становище формують, окрім різноманітних можливостей, потреб, культури та когнітивних стилів, ще й характерне розуміння всіх аспектів суспільного життя та унікальне сприйняття соціальних явищ.

Однак, незважаючи на прибічників теорії мультикультуралізму та його радикальних критиків, з часом ефективність його функціонування на практиці, зокрема у Західній Європі, стала сумнівною. Рецепт мирного співіснування представників різних культур та релігій, котрі ще 15-20 років тому здавався панацеєю від усіх проблем, пов'язаних з інтеграцією іммігрантів, уже на початку XXI ст. почав давати збій. Збільшення чисельності іммігрантів призвело до виявлення слабких місць окресленої політики. Насамперед йдеться про атомізацію культурних общин, котрі виражені ідеологічно та фізично у їхньому компактному проживанні, поступовому розмиванні національної ідентичності, яка в середовищі іммігрантів замінюється релігійною та етнічною, слабка соціальна інтеграція іммігрантів. Унаслідок виникнення таких проблем, мультикультуралізм фактично перестав справлятися з основним завданням – забезпечення мирного співіснування іноземних культур у межах однієї нації. Яскравим прикладом, що підтверджує вищесказане, стали події 2005 р. в передмісті Парижа, де моладь арабського походження заявила про свій соціальний та культурний протест шляхом вчинення підпалів авто, магазинів та мародерства²². Саме з цього часу у Франції й почали говорити про провал політики мультикультуралізму. Ще 16 жовтня 2010 р. канцлер Німеччини Ангела Меркель²³ на зустрічі з молодіжним крилом її партії Християнсько-демократичного союзу в Потсдамі першою відкрито заговорила про крах європейської політики мультикультуралізму. Вже за декілька місяців 5 лютого 2011 р. заяву А. Меркель підтвердив прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон на Мюнхенській міжнародній конференції²⁴. Слідом за двома європейськими лідерами факт краху політики мультикультуралізму у прямому ефірі на телеканалі «ТФ1» заявив і президент Франції Ніколя Саркозі²⁵.

Тривалий час політики намагались уникати делікатної проблеми стосовно складових частин мультикультурного суспільства країн Європи, оскільки будь-які вислови тлумачаться як расизм та дискримінація, зокрема, коли мова йде про мусульман, представників іншого світобачення та способу життя, який не збігається із західним суспільством²⁶.

Таким чином, можна констатувати, що політика мультикультуралізму, яка забезпечує інтеграцію іммігрантів, є не лише політикою кожної європейської країни окремо, ця політика застосовується у всьому ЄС у вигляді виконання єдиних вимог щодо вступу країни у Євросоюзу (*aquis communautaire*).

ЄС встановлені єдині стандарти у всіх сферах життя, яким повинні відповідати країни-члени, формує інституційну структуру ЄС, а процес європеїзації розглядається не лише як процес реалізації країнами-членами покладених вимог, а й як процес переорієнтування напрямків та форм політики до того рівня, на якому політична та економічна динаміка ЄС стає частиною організаційної логіки національної політики та її творення. Європеїзація являє собою процес конструювання, поширення та інституціоналізації формальних і неформальних правил, процедур, парадигм політики, стилів, «способів дії» та спільних переконань і норм, які найперше визначає та об'єднує прийняття спільних для ЄС рішень, після чого вони інкорпорується в логіку локального дискурсу, ідентичностей, політичних структур і публічних політик²⁷. Європеїзація передбачає функціонування політичних, юридичних та соціальних інститутів, які пов'язані із розв'язанням питань, що формалізують взаємодію акторів, а також політичні системи, які спеціалізуються на створенні обов'язкових європейських правил. Процес європеїзації впливає на політику мультикультуралізму та окреслює те, як інтеграційні процеси впливають на національних акторів, тобто країн-членів ЄС, на їхні структури та процеси. Як наслідок, у країні змінюється не лише національний склад суспільства, а й сама держава, стаючи мініатюрним відображенням багатокультурного ЄС, де кожен громадянин є його повноправною складовою.

Дослідники, що намагаються з'ясувати розподіл повноважень між ЄС та країнами-членами у часі, класифікують сучасний ЄС як щось посереднє між чисто контролем з боку країн-членів та виключною компетенцією ЄС. Після вже як півстоліття європейської інтеграції неможливо відзначити ані стійкої тенденції до централізації, ані чітких ознак посилення контролю з боку країн-членів. Разом з тим усе більше сфер політики переходять у спільну відповідальність, яка за рідкісними винятками залишається розподіленою між багатьма рівнями європейської багаторівневої системи. При цьому країни-члени у політичному процесі залишають за собою вирішальну роль головного колективного актора і, які раніше, мають повноваження над повноваженнями²⁸. За таких умов ЄС розвивається як федеративний суб'єкт, аніж як міжнародна організація. При цьому процесі прийняття рішень у ЄС характерніший метод ведення переговорів між незалежними та водночас взаємозалежними суб'єктами ЄС, котрі у такий спосіб досягають консенсусу.

Таким чином, можна констатувати, що політика мультикультуралізму у сучасних умовах існування суспільства будь-якої держави є необхідною умовою та фундаментом для розвитку здорових взаємовідносин усередині суспільства представників різних культур. Хоча критики теорії мультикультуралізму й схиляються до того, що мультикультуралізм здатен як мінімум призвести до втрати самобутності базової культури держави, вони все ж пропонують власні бачення існування багатокультурного суспільства.

турного суспільства, який не так вже й кардинально відрізняється від класичної теорії мультикультуралізму. Єдине, у чому можна з ними погодитись, це те, що класичну модель мультикультуралізму складно нав'язати всім країнам, хоча моделі її вдалого функціонування ми бачимо на прикладі Канади, Австралії, Швеції. Кожна країна має власні особливості, а мультикультурне суспільство є живим організмом, який повинен пристосовуватись до умов, що існують у державі, та мати власну модель розвитку, яка в іншій країні могла б і не спрацювати. Тому для уникнення расистських чи дискримінаційних настроїв усередині суспільства до розробки політики мультикультуралізму потрібно підходити вкрай відповідально, враховуючи ті можливості, які здатна надати кожна держава, і саме суспільство. Вони, взаємодіючи, мають стати реальними «сценаристом та режисером» ліберально зорієнтованих міжкультурних взаємин. Теорія ж мультикультуралізму має розвиватись та забезпечувати можливі моделі розвитку суспільства тих чи інших країн, адже культурний плюралізм був і залишається неспростованою реальністю сучасного життя. І саме від ефективності обраної моделі багатокультурності залежатиме стабільний й передбачуваний розвиток неоднозначного європейського соціуму першої третини ХХІ століття.

¹ Kymlicka W. *Liberalism, Community, and Culture* / Will Kymlicka. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – P. 140.

² Kymlicka W. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* / Will Kymlicka. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – P. 109.

³ Кімлічка В. Лібералізм і права меншин / Вілл Кімлічка. – Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001. – С. 99.

⁴ Kymlicka W. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* / Will Kymlicka. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – P. 111.

⁵ Фісанов В. Кімлічка Вілл. Лібералізм і права меншин / Перекл. з англ. Р.Ткачук; гол.ред. і автор передмови Дж.Перлін. – Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001 / Володимир Фісанов // Політологічні та соціологічні студії. – Чернівці: «Прут», 2002. – С. 337.

⁶ Taylor C. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* / Charles Taylor. – Princeton: Princeton University Press, 1994. – P. 29.

⁷ Там само. – P. 29.

⁸ Parekh B. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory* / Bhikhu C. Parekh. – Cambridge: Harvard University Press, 2000. – P. 313.

⁹ Левин З. Проблема мультикультуралізму та конфліктний потенціал діаспори / З.И. Левин // Страны Востока: социально-политические, социально-экономические, этноконфессиональные и социокультурные проблемы в контексте глобализации. – М.: ИВ РАН, 2012. – С. 164.

¹⁰ Kukathas C. *Liberalism and Multiculturalism: The Politics of Indifference* / Chandran Kukathas // *Political Theory*. – 1998. – Vol. 26. – № 5. – P. 692.

¹¹ Там само. – P. 688.

¹² Les idées du Front national se banalisent // *Le Figaro*. – 12.01.2012.

¹³ Bédarida C. “La ghettoïsation est organisée” / Catherine Bédarida // *Le Monde*. – 30.09.2008.

¹⁴ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Сэмюэль Хантингтон. – М.: АСТ, 2003. – С. 218.

¹⁵ Владимирова М. Канадская самобытность в североамериканском контексте: некоторые аспекты / М.А. Владимирова // *Канадский ежегодник. Труды РАИК*, 2000. – Выпуск 5. – С. 111.

¹⁶ Soininen M. The Swedish Model as an institutional framework for immigrant membership rights / M. Soininen // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 1999. – № 25(4). – P. 686.

¹⁷ Цатурян С., Филимонов Г. Мультикультуралізм в США и Европе: политтехнологии в действии / С.А. Цатурян, Г.Ю. Филимонов // *Политика и общество*. – 2012. – № 2. – С. 63.

¹⁸ Barry B. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism* / Brian Barry. – Cambridge: Harvard University Press, 2001. – P. 342.

¹⁹ Там само. – P. 337.

²⁰ Young I. *Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship* / Iris Marion Young // *Ethics*. – 1989. – Vol. 99. – №2. – P. 257-258.

²¹ Там само. – P. 267.

²² Mucchielli L. Autumn 2005: a review of the most important riot in the history of French contemporary society / Laurent Mucchielle // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2009. – Vol. 35. – № 5. – P. 738.

²³ Merkel says German multiculturalism has failed / [Electronic resource]: le site officiel de l'agence de presse de presse mondiale et généralistes: Reuters. – Mode of access: <http://uk.reuters.com/article/2010/10/16/uk-germany-merkel-immigration-idUKTRE69F19T20101016>.

²⁴ Cameron dénonce l'échec du multiculturalisme en Grande-Bretagne / [Ressource électronique]: le site officiel du journal Le nouvel Observateur. – Mode d'accès: <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/monde/20110205.OBS7567/cameron-denonce-l-echec-du-multiculturalisme-en-grande-bretagne.html>.

²⁵ Sarkozy estime à son tour que le multiculturalisme est un “échec” / [Ressource électronique]: le site officiel du journal Le nouvel Observateur. – Mode d'accès: <http://tempsreel.nouvelobs.com/actualite/politique/20110210.AFP2534/sarkozy-estime-a-son-tour-que-le-multiculturalisme-est-un-echec.html>.

²⁶ Kastoryano R. *Quelle identité pour l'Europe?* / Riva Kastoryano. – Paris: PFNSP. – 2005. – P. 78.

²⁷ Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція: концепти дослідження ЄС / Райнер Айзінг // *Європейська інтеграція* / [Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох;

пер. з нім. М. Яковлева]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – С. 257.

²⁸ Яхтенфукс М., Колер-Кох Б. Урядування та створення інститутів / Маркус Яхтенфукс, Беата УДК: 321.04:061.1ЄС

Колер-Кох // Європейська інтеграція / [Уклад. М.Яхтенфукс, Б. Колер-Кох, пер. з нім. М. Яковлева]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – С. 14-15.

© *Ірина Бутирська*
(*м. Чернівці*)

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИМІРУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті проаналізовано концептуальні основи соціального виміру європейської інтеграції – одного із пріоритетних напрямків у діяльності Європейського Союзу. Держава добробуту, будучи концептуальною основою соціальної політики Європейського Союзу, розвивалася на наднаціональному рівні. У ході формування соціального напрямку інтеграції, поряд з уже існуючими внутрішніми протиріччями додаються нові. Для визначення перспектив інтеграції необхідний детальний аналіз цих суперечностей.

Ключові слова: Європейський Союз, європейська інтеграція, соціальна політика, держава добробуту.

Irina Butyrskaya. The Theoretical Approaches to Social Dimension of the European Integration.

The article analyzes the conceptual basis of the social dimension of European integration – one of the priorities in the activities of the European Union. The welfare state as the conceptual basis of the social policy of the European Union, developed at the supranational level. During the formation of social integration trend, along with the already existing internal contradictions are added. To determine the prospects of integration requires a detailed analysis of these contradictions.

Keywords: European Union, European integration, social policy, welfare state.

Ирина Бутырская. Теоретические подходы к социальному измерению европейской интеграции.

В статье проанализированы концептуальные основы социального измерения европейской интеграции – одного из приоритетных направлений в деятельности Европейского Союза. Государство благосостояния, будучи концептуальной основой социальной политики Европейского Союза, развивалось на наднациональном уровне. В ходе формирования социального направления интеграции, наряду с уже существующими внутренними противоречиями добавляются новые. Для определения перспектив интеграции необходим детальный анализ этих противоречий.

Ключевые слова: Европейский Союз, европейская интеграция, социальная политика, государство благосостояния.

Постановка наукової проблеми та її значення. Охоплений різними кризами сучасний світ не встигає осмислювати події минулих років. Але є підстави вважати, що процеси, які розвиваються в даний час, підводять ризик під певним етапом функціонування суспільства. Зміни не означають розриву з багатьма усталеними уявленнями, але

дозволяють по-новому поглянути на них. Так, наприклад чи такий загальноприйнятий критерій успішності тієї чи іншої держави, чи наднаціонального утворення, як соціальна політика, втрачить свою значимість. Адже серед сутнісного змісту найважливіших проблем суспільного розвитку завжди є соціальна складова. Тож, навпаки, вона швидше ще більше зросте навіть у порівнянні з проблемою забезпечення сталого політичного й економічного розвитку. Прикладом тому може служити історія Європейського Союзу (ЄС). А в сучасних період це особливо характерно для тих проблем, з якими зіткнулися й які змушені були вирішувати країни ЦСЄ, що стали на шлях політичної трансформації суспільств, переходу до ринкової економіки та європейської інтеграції.

Нині ЄС нарівні з усім світом переживає складні часи. Чи стане остання криза початком нового шляху до оновлення, застою, чи навіть руйнування існуючого концепту європейської інтеграції здебільшого залежить від того, чи будуть усвідомлені й усунені внутрішні протиріччя системи. Безумовно, сьогодні одним з основних напрямків інтеграції є соціальна сфера. Вимоги до соціальної політики різко зростають у період глибоких реформ, адже в цих умовах вона покликана пом'якшувати негативні соціальні явища і протиріччя, що неминуче виникають при проведенні реформ, і допомагати населенню адаптуватися до нових умов, сприяти збереженню у суспільстві настроїв на підтримку політичних і економічних реформ, зуміти, зрештою реалізувати на користь людині ті позитивні зрушення в політиці й економіці, до яких повинні привести реформи. Тож соціальна політика в суспільстві покликана вирішити цілий комплекс проблем, особливо складних, а іноді й суперечливих завдань, і від її результативності залежить дуже багато. Без перебільшення можна зауважити, що зміст соціальної політики й її результати значною мірою впливають на формування моделі суспільства, принципів його існування, умов життя кожної людини, не лише в даний момент, але й на віддалену перспективу. Хоча соціальна інтеграція відстає від інтеграції політичної та економічної, але саме ця лінія є визначальною для Європейського Союзу в XXI ст. Тож звернення до історії формування соціальної політики ЄС є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору.

Метою статті є дослідження концептуальних основ соціальних вимірів європейської інтеграції, виявлення спільного й особливого в їх розвитку.